Banknot

Vikipedi, özgür ansiklopedi

Banknot ya da **kâğıt para**; taşıyana üzerinde yazan miktarın ödenmesi basan kurum tarafından garanti edilen, faiz taşımayan, yasal bir ödeme aracı.[1] İngilizce'deki bank ve note yani banka ve not kavramlarının birleşiminden gelir. Banknotun, altın, gümüş, döviz gibi menkul kıymetlerden teşekkül eden bir karşılığı bulunmayabilir. Eskiyen para tedavülden çekilerek imha edilir.



Değişik ülkelerden 5000'lik banknotlar.

Banknot, 17. yüzyıldan başlamak üzere bilhassa tarihte I. Dünya Savaşına kadar geniş bir tatbik sahası bulmuştur. Emtia (mal), arazi gibi servet unsurlarının karşılık olarak kullanıldığı görülmüşse de, altın ve gümüş gibi kıymetli madenler, en ziyade kullanım sahası bulan karşılıklar olmuştur. Banknotlar, bankalar tarafından ihraç edilebildiği gibi devlet tarafından da çıkartıldığı görülmüştür. Banknotlar, yüzde yüz bir karşılık gösterilerek ihraç edilirse, bu kâğıttan paraya *temsili kâğıttan para* adı verilmektedir (altın ve gümüş sertifikaları). Kısmi bir karşılığı olan kâğıttan paraya ise *itimada dayanan kâğıttan para* veya *banknot* denilmektedir. Banknotlar itibar görmeleri için döviz ve/veya kıymetli madenlere dayalı çıkartılarak hayatlarına başlamış olsalar da gönümüzde bunlar için tutulması gereken bir zorunluluk bulunmamakta ve dolayısıyla büyük kısmı itibari olarak basılmaktadır.

Banknot, para birimi yasasından sonra yetkili bankalar tarafından tedavüle çıkarılmış, tutarı para değeri birimlerinin ortalaması üzerinden belirlenen kâğıt paradır. Banknot bir ödeme aracıdır. Para birimi yasasından sonra tedavüle çıkan banknotların bedelini ödeme yükümlülüğü olmadığı için, bu para birimi mal ya da hizmet takasına ilişkin herhangi bir kanuna bağlı değildir. Banknotlar bu yüzden talep hakkı sağlamaz. Aksine tedavüle çıkaran merkez bankasına karşı bir güvene dayanan yasal bir değer ortaya koyar. Ayrıca karşılık olarak borç durumdaki şahıs veya kuruluşlar, talepleri banknotlarla karşılama (ödeme) hakkına sahiptirler. Buna karşın hisse senediyle (değerli kâğıt) borç silme (kapama/ödeme) hakkı bulunmamaktadır.



Banknot (1931)

Banknotlar kâğıt olma özelliklerinden dolayı halk dilinde kâğıt para olarak da tanımlanırlar. Banknotlar ve sikkeler (metal para) nakit para kabul edilir.

İçindekiler

Banknotun tarihi

Banknotun ortaya çıkışında ise tarihsel olarak bankalar etkin olmuştur. Değerli madenler (altın para, gümüş para) güvenlik açısından bankalara emanet edilmiş ve karşılığında bu durumu ispatlamak için bankadan bir belge alınmıştır. Alışveriş sonrasında tacir paranın kendisini karşı tarafa vermek yerine bu belgeyi vermiştir. Belgeyi elinde bulunduran kişi artık bankadaki paranın sahibi olmuştur. Ya da tacir müşterisinin paranın bir kısmını çekebilmesine olanak sağlamak üzere bankaya bir ödeme emri içeren imzalı bir kağıt göndermiştir (günümüzdeki "Çek" benzeri bir uygulamadır, ancak çağdaş bankacılık sisteminde elbetteki aralarında belirgin farklar vardır)[2]. Böylece değerli madeni taşıma güçlüğünden ve risklerden kurtulma olanağı sağlanmıştır.[3] İşte bankaların kendi ellerinde müşterilerinin değerli madenlerinin bulunduğuna dair verdikleri bu güvence belgesine Bank-Note (Banka Notu) adı verilmiştir.[4]

Ticaretin ve mali işlemlerin öneminin artmasıyla sikkelere duyulan ihtiyaç gitgide artmıştır. Sahtecilikten duyulan endişe sebebiyle sikkeler istenilen kadar yüksek bir nominal değere sahip olamamıştır. Büyük miktardaki paralarda çok sayıda ihtiyaç duyulan sikkeler oldukça kullanışsızdı. Bu yüzden kullanışlı bir ödeme aracının ne kadar gerekli olduğu meydana çıkmıştır. Hem bu gereklilik hem de yönetimin finansal problemleri nedeniyle, günümüzde yerini elektronik cari hesap, bankamatik ve kredi kartlarının aldığı, yeni ödeme şekli olan kâğıt paralar hazırlanmıştır.

Paranın tarihi

Tahıl, meyve, sebze, tavuk, midye, gümüş, inek ve altın gibi geçerli mallar, takas aracı olarak kullanılarak para işlevi kazanmışlardır. Para sınırlı; fakat yeterli miktarda mevcut olan ve genel takas ve ödeme aracı olarak kullanıma giren dayanıklı doğal gereçler olarak ortaya çıkmıştır (mal şeklindeki para). Bunlar bazen doğal araç gereçler, bazen de takılardan (ziynet para) oluşmaktaydı ya da çiftlik hayvanları gibi genel olarak kullanılan yararlı mallardı. Ortaçağda özellikle metal, gümüş çubuk, takılar ve değerli sikkelerin ödeme aracı olarak kullanıldığı Slav ve İskandinav doğu denizi bölgelerinde ağırlık ve tartma üzerine kurulu ekonomi anlayışı söz konusuydu. Burada metal, özellikle de gümüş çubuklar, takı malzemeleri ve yabancı sikkeler ödeme aracı olarak belirleyici nitelikteydi. Ayrıca sikkelerde ağırlık tek başına, çift yönlü tartma yöntemiyle alıcıyı satıcıyı belirlemekteydi.

Genel

Her ulusun, ülkenin merkez bankası tarafından tedavüle çıkarılan kendi banknotları vardır. Avro banknotlarının yanı sıra Güney Karayipler bölgesinin banknotları, Batı Afrika ve Orta Afrika ülkelerinin banknotları gibi birden fazla devlet tarafından basılan ve kullanılan banknotlar da istisnai olarak bulunmaktadır. Günümüzde banknotlar sadece İskoçya, Kuzey İrlanda, Hongkong ve Makao'da özel bankalar tarafından basılmaktadır. Bir devlet bankasının özel ya da resmi olup olmadığının kesin ayrımı

birçok ülkede ne eski dönemlerde ne de günümüzde yapılmıştır. Çünkü birçok devlet bankası, şahısların sahip olabileceği hisse senetleri ve bonolar çıkartmıştır. Örneğin, 1923 yılından önceki İmparatorluk Bankası.

Materyal

Banknotlar genellikle kâğıttan yapılır -bazen ham maddeden- ve birçok ülkede hala kâğıt şeklinde basılır; fakat farklı maddeler de kullanılabilir (Örn. sentetik madde, polimer). Avro banknotların kâğıtları saf pamuktan yapılmaktadır. Polimer banknotlar Avrupa'da Romanya'da tedavüle çıkmıştır. Ayrıca Kuzey İrlanda'da Northern Bankası'nda da çıkarılmaktadır. Polimer banknotlara Avrupa dışında dönence ve dönencealtı bölgelerindeki ülkelerde rastlanabilir: Avustralya, Bangladeş, Brezilya, Brunei, Şili, Birleşik Çin Cumhuriyeti, Endonezya, Kuveyt, Malezya, Meksika, Nepal, Yeni Zelanda, Papua Yeni Gine, Sambia, Samoa, Singapur, Solomon Adaları, Sri Lanka, Tayvan, Tayland ve Vietnam.

Polimerden yapılan banknotların avantajı dayanıklı olmasıdır. Üretiminde kâğıt banknotlara göre daha masraflıdır ve bazı durumlarda hâlihazırdaki banknotlar tarafından işlenememektedir. Sıcaklık bu banknotlara zarar verebilir ve kuru bir hal aldıkları için bu banknotlar kolayca yırtılabilir ve çabuk eskiyebilir.

Banknotların ve güvenlik kâğıtlarının daha önceki imalatçılarından biri, Gmund am Tegernsee'de ve Königstein (Saksonya İsviçresi)'da üretim yerleri olan, Giesecke & Devrien'in şubesi olan Louisenthal kâğıt fabrikasıdır.

Yıpranma

Kâğıt paraların eskime süreleri Türkiye'de 3,ABD'de 18, Almanya'da 55, İngiltere'de ise 10 yıldır.

Üretim maliyeti ve nominal değer ilişkisi

Kağıt parayı nominal olarak değerli kılan şey devletin verdiği güvencedir. Yani kağıt paranın imal edildiği maddenin (kağıt, keten, pamuk vs.) gerçek değeri ihmal edilecek kadar azdır. Devlet otoritesi ortadan kalktığında para değersizleşir ve kağıda dönüşür. Tarihte bunun pek çok örneği vardır. (Buna karşın altının kendisinin gerçek ve süreklilik arz eden değeri vardır[5] ve para olarak kullanıldığında üzerine yazılan değer farklı olabilse de ayrıca gerçek bir değere sahiptir. Bu durum tarihte de örnekleri görülen yasadışı işlemlerin yapılmasına da imkan vermiştir.)[6]

Nominal (İtibari) Değer: İktisadi bir varlığın üzerinde yazılı olan değerdir. Örneğin: para (kağıt para, altın para, gümüş para, madeni para), çek, hisse senedi vs. üzerinde nominal değer bulunur.[7] İktisadi varlıklar her zaman nominal değerleri ile alınıp satılmayabilir. Örneğin döviz, hisse senedi farklı değerlerden işlem görebilir. Bu durumda piyasa değeri yani gerçek değeri nominal değerden farklı olacaktır.[8]

Güvenlik

Banknotları imal edenler, paraları kopyalamaya ve sahteciliğe karşı mümkün olduğunca güvenli yapmaya çalışmışlardır. Sahtekârlar her seferinde banknotları kopyalamayı ve piyasaya çıkarmayı denemişlerdir. Modern banknotların, taklidi zorlaştıran ve gerçek banknotların kontrol edilebilmesini sağlayan kademeli olarak düzenlenmiş güvenlik işaretleri bulunmaktadır.

İlk güvenlik kademesi, banknotun herhangi bir alet kullanmaksızın bakıldığında ya da dokunulduğunda tanınabilmesini sağlayan özelliktedir. Ayrıca bir alt katman, su işareti, damga-baskısı, şeffaf tabaka, gömülü güvenlik katmanları, gözle görülebilen baskı rengi (gözle görülür değişken mürekkep) ve renkli fotokopi materyalleri ile üretilemeyen hologram da vardır. 1988/1989 yıllarında 5000 Avusturya şilin banknotu ile banknot, basım tarihinde ilk kez, bir kâğıt para üzerinde ince kâğıt (Kinegramm) kullanılmıştır. Bu durum gözle görülebilen işaretlerin kullanımı yönünde ayar değişimine sebep olmuştur, çünkü dünya çapında bu yöntem kullanılmaya başlanmıştır (Örn. Euro).

İkinci güvenlik katmanı, kopyalanması zor olan, ama bazı basit materyallerle saptanabilen bir yöntemden oluşmaktadır. Bunun yanında mikro yazı (bir büyüteçle saptanabilen) ve ışıltılı veya fosforlu bir desen de bulunmaktadır.

Para ayırma makinesiyle yapılan makineli incelemeler için ya da para yatırma aracı için (Örn. ATM) ayrıca görünmeyen güvenlik katmanları vardır. Bunlar alt katmanın (Kâğıt ya da polimer) ya da baskı renklerinin bir parçası olarak temin edilebilirler. Bunlara, güvenlik katmanının ya da baskı renklerinin fiziksel olarak ölçülebilen özellikleri de dâhildir. En yüksek güvenlik katmanı, bileşimi ve saptama ölçütleri sadece üreticiler ve merkez bankaları tarafından bilinen materyallerin kullanıldığı banknotlardadır. İsviçre Frankı dünyada güvenlik seviyesi en yüksek olan banknottur.

Banknotla ilgili kitaplar

- "Osmanlı Bankası Banknotları" - Edhem Eldem, Osmanlı Bankası Yayınları, İstanbul, 1998.
- "Osmanlı Bankası Arşivinde Tarihten İzler" - Edhem Eldem, Osmanlı Bankası Yayınları, İstanbul, 1997.
- "50 Yılın Türk Kağıt Paraları" - Cüneyt Ölçer, İş Bankası Kültür Yayınları, 1973.
- "Cumhuriyet Dönemi Türk Kağıt Paraları" - Cüneyt Ölçer, İş Bankası Kültür Yayınları, 1983 (Yukarıdaki kitabın genişletilmiş baskısı)

Ayrıca bakınız

- Banka
- Merkez bankası
- İtibari para
- Kripto para
- Merkez bankası dijital para birimi

Kaynakça

- İtibari Paranın Kullanımdan Kaldırılmasına Yönelik Teorik Bir Değerlendirme (https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/626405), Dr. Öğr. Üyesi Umut EVLİMOĞLU, Dr. Öğr. Üyesi Umut Tolga GÜMÜŞ, AÜ Sosyal Bilimler Dergisi (IX-II): 167-183, Aralık 2018
- Serbest Bankacılık ve Parasal Reform (https://www.tbb.org.tr/Content/Upload/Dokuman/7614/Serbest_Bankacilik.pdf), Prof.Dr. Coşkun Can Aktan, Türkiye Bankalar Birliği, Yayın No: 333, İstanbul, 2019
- William N. Goetzmann; K. Geert Rouwenhorst (1 August 2005). The Origins of Value: The Financial Innovations that Created Modern Capital Markets. Oxford University Press **(İngilizce)**

Dipnotlar

1. ^ "Banknot" (https://web.archive.org/web/20110803192956/http://www.tcmb.gov.tr/yeni/gen_sek/sozluk.htm#banknot). *Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Terimler Sözlüğü*. 3 Ağustos 2011 tarihinde kaynağından (http://www.tcmb.gov.tr/yeni/gen_sek/sozluk.htm#banknot) arşivlendi. Erişim tarihi: 10 Nisan 2011.
2. ^ Türk Bankacılık Sisteminde Çek'in Yeri (http://nek.istanbul.edu.tr:4444/ekos/TEZ/18495.pdf), H. Levent Aksan, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, 1987 (Çek ve Banknot arasında ayrıntılı bir karşılaştırma mevcuttur.)
3. ^ Dünden Bugüne Paranın Tarihi Ve Türkiye'de Kâğıt Para Kullanımı (https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/902847); Murat Fidan, Serkan Dilek, Ayşeğül Esev; 2019, Sosyal Bilimler Dergisi, 9 (18), 141-162, doi:https://doi.org/10.31834/kilissbd.613107
4. ^ Kripto Paraların Gelişimi Ve Para Piyasalarındaki Yerinin Swot Analizi ile İncelenmesi (https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/619560), Yrd.Doç.Dr. Şahin ÇETİNKAYA, Uluslararası Ekonomi ve Siyaset Bilimleri Akademik Araştırmalar Dergisi - C:2-S:5 Yıl: 2-2018, (Sayfa 11-21)
5. ^ Paranın Doğası ve Türleri Üzerine Bir İnceleme (https://drhakansahin.com/wp-content/uploads/2019/05/Paran%C4%B1n-Dog%CC%86as%C4%B1-ve-Tu%CC%88rleri-U%CC%88zerine-Bir-I%CC%87nceleme.pdf), Hakan Şahin, Liberal Düşünce Dergisi, Yıl: 21, Sayı: 84, Güz 2016, ss. 93-102. (Sayfa:7 - Dipnot:10)
6. ^ Dünden Bugüne Paranın Tarihi Ve Türkiye'de Kâğıt Para Kullanımı (https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/902847); Murat Fidan, Serkan Dilek, Ayşeğül Esev; 2019, Sosyal Bilimler Dergisi, 9 (18), 141-162, doi:https://doi.org/10.31834/kilissbd.613107 (Sayfa: 149)
7. ^ Paranın Doğası ve Türleri Üzerine Bir İnceleme (https://drhakansahin.com/wp-content/uploads/2019/05/Paran%C4%B1n-Dog%CC%86as%C4%B1-ve-Tu%CC%88rleri-U%CC%88zerine-Bir-I%CC%87nceleme.pdf), Hakan Şahin, Liberal Düşünce Dergisi, Yıl: 21, Sayı: 84, Güz 2016, ss. 93-102.
8. ^ Para Teorisi ve Politikası Ders Notları (https://acikders.tuba.gov.tr/pluginfile.php/4391/mod_resource/content/3/ders-notlar%C4%B1-kitap-%28s1%2C1%29.pdf), A. Yasemin YALTA, Türkiye Bilimler Akademisi, Açık Ders Malzemeleri Projesi Materyalleri, Sürüm 1.1 (Nisan 2020)

Dış bağlantılar

- Kağıt Paranın Tarihçesi (https://web.archive.org/web/20090415215455/http://www.tcmb.gov.tr/yeni/egm/b001000.html)
- World Banknote Gallery (http://www.worldpapermoney.org)12 Mayıs 2019 tarihinde Wayback Machine sitesinde arşivlendi (https://web.archive.org/web/20190512090631/http://www.worldpapermoney.org/).
- Ən maraqlı əsginaslar / banknotlar (https://www.youtube.com/watch?v=BRqk8L0GZpo) **(Azerice)**

Otorite kontrolü	GND: 4138996-7 (https://d-nb.info/gnd/4138996-7) · HDS: 013750 (https://hls-dhs-dss.ch/fr/articles/013750) · LCCN: sh85011581 (https://id.loc.gov/authorities/subjects/sh85011581) · NDL: 00570906 (https://id.ndl.go.jp/auth/ndlna/00570906)